

COMPLETĂRI LA ISTORICUL STEMELI TRANSILVANIEI, PE MARGINEA UNUI SIGILIU APLICAT LA 31 MAI 1595

Printre documentele păstrate în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia se află o adresă din 31 mai 1595 a principelui Sigismund Báthori către oficialitățile comitatului Cluj, având ca obiect litigiul dintre Nicolae Ombozi de Zawath (Suatu) și Elisabeta Hesdati, văduva și moștenitoarea lui Ladislau Kemény de Omboz (Mureșeni de Câmpie)¹. Latura cea mai interesantă a acestui act este dată de compoziția sigiliului cu care a fost autentificat. Este vorba de un sigiliu timbrat, cu diametrul de 4,3 cm, având următoarea compoziție: într-un cartuș ornamental este plasată, în partea centrală superioară, stema lui Sigismund Báthori ca principe al Sfântului Imperiu Romano-German – acvila bicefală purtând pe piept, într-un ecuson încoronat, însemnele familiei Báthori, cei trei colți de lup reuniți în flancul drept al câmpului; în partea dreaptă a cartușului, alcătuită din două cartiere suprapuse, se află stema Transilvaniei – acvila ieșind din linia de despărțire a cartierelor, având în șef un soare la dreapta și o lună crai-nou figurată la stânga, iar în cartierul inferior șapte turnuri, suspendate, așezate 3+3+1; în partea stângă a cartușului, în aceeași formă de prezentare: două cartiere suprapuse, este plasată stema Țării Românești – acvila valahică ținând în cioc o cruce, în șef soarele la dreapta și luna crai-nou figurată la stânga, iar în cartierul inferior scena „nova plantatio” – arborele flancat de două personaje, un bărbat și o femeie; în partea centrală inferioară, dedesubtul scutului de principe al Sfântului Imperiu, se află stema Moldovei – capul văzut din față al unui bivol cu belciugul trecut prin nări, flancat la dreapta de o semilună conturnată și la stânga de soare, iar între coarne având o stea cu cinci colțuri. Întregul ansamblu este timbrat de o coroană cu cinci fleuroane (**fig. 1**). În exergă se poate citi: „SIGismundus Dei Gratia TRAnsilvaniae, MOLdaviae, VALachiae TRAnsalpinae ET SACri ROMani IMPerii PRINceps, PARTium REGni HVNgariae DOMinus, SICulorum COMes”. Un cerc decorat cu ove încheie această amplă compoziție care, privită din perspectiva datei la care a fost emis documentul – 31 mai 1595 –, situată între momentele încheierii tratatelor cu cele două state extracarpatice, 20 mai cu Țara Românească, respectiv 3 iunie cu Moldova, este cu atât mai plină de semnificație.

Pentru început, rămânem la aspectul grafic al acestei steme. El va fi analizat mai întâi în ansamblu, în funcție de diversele versiuni ale sigiliului publicate până în prezent; apoi analiza se va concentra asupra fiecărui element component în parte.

Au fost puse în circuitul științific până acum patru variante ale acestui sigiliu. Prima în ordinea publicării², o reconstituire, datează sigiliul în 1595 și, comparativ cu varianta publicată acum, prezintă următoarele diferențe: cartușul ornamental are o formă schematică, rigidă, cu elemente decorative suplimentare; exerga este mărginită la interior de un cerc perlat, iar la exterior de o cunună de lauri; copacul străjuit de cele două personaje domnești are în vârf un corb cu un inel în cioc; capul de bivol este flancat de soare și lună în partea inferioară, sub nivelul urechilor (**fig. 2**).

A doua versiune³, tot o reconstituire, datată 1592, ne prezintă acvila valahică pregătită să-și ia zborul, în timp ce în varianta publicată acum poziția ei este mai degrabă una de aterizare; crucea pe care o ține în cioc este dublă, mult alungită și aplecată spre dreapta; copacul din scena

¹ Pentru aspectele legate de conținutul documentului vezi Ana Dumitran, *Completări genealogice în lumina unei noi surse documentare (31 mai 1595)*, în *Apulum*, XLII, p. 279-284.

² J. Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch*. Magyarországnak, Horvát-Szlavónia és Erdély nagy címerkönyve, szerkesztette: Nagy Iván, Csereghéö Géza, Bárczay Oszkár, Ivan Bojničić, 1885-1892; versiune electronică realizată în seria Arcanum Adatbázis, planșa e004. Această imagine a fost reluată de M. Popescu, *Sigiliul lui Sigismund Bathori principele Transilvaniei*, în *Revista Arhivelor*, vol. I, nr. 1-3, 1924-1926, p. 329, și de Constantin Moisil, *Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică*, în *Boabe de grâu*, anul II, nr. 2, 1931, p. 77.

³ Köpeczi Sebestyén József, *Erdély czímere*, în *Turul*, 35/1917; reluată de Albert Arz von Straussenburg, *Beiträge zur siebenbürgischen Wappenkunde*, Köln, Wien, 1981, în seria *Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Dritte Folge, Band 16, p. 14.

„nova plantatio” are o formă rotunjită, iar în vârful său se află corbul cu inelul în cioc; pajura ardeleană este alungită; la fel și capul de bivol, așezat mai în fundalul scutului, iar steaua dintre coarne are șase colțuri; cercul decorativ exterior are un decor fantezist, cu elemente imposibil de încadrat în categoriile tradiționale (fig. 3).

A treia variantă⁴, publicată în 1932, ar putea fi cea mai veche reconstituire, deoarece a fost realizată înainte de 1843. Editorul său nu precizează nimic despre perioada în care ar fi fost utilizat acest sigiliu, ale cărui diferențe față de cele deja prezentate sunt următoarele: însemnele familiei Báthori au dimensiuni miniaturale; crucea dublă alungită din ciocul acvilei valahice ocupă o poziție relativ centrală între soare și lună; pe creștetele celor două personaje se disting coroane, iar în vârful copacului rotunjit se află o pasăre; capul bivolului este puțin mai alungit decât în amprenta publicată acum, iar steaua dintre coarne are șase colțuri (fig. 4).

Ultima variantă este o reproducere fotografică a unui sigiliu imprimat în ceară roșie, protejat într-un căuș și atârnat de un document emis la 3 septembrie 1598 (fig. 5)⁵. Dimensiunile diagonalei sale, 4 cm, comparativ cu 4,7 cm cât măsoară diagonala sigiliului timbrat al documentului din 31 mai 1595, probează nu doar utilizarea mai multor sigilii, fapt absolut firesc pentru o cancelarie princiară, ci chiar și a unor variante iconografice, micile diferențe de detaliu dintre ele justificând diferențele dintre reconstituirile puse în circuitul științific pe parcursul cercetării, deși acestea se mai pot datora și defectelor de imprimare, care nu s-a putut face întotdeauna cu o presiune uniformă pe întreaga suprafață a sigiliului. În ceea ce privește acest sigiliu, se observă că reprezentarea acvilei valahice cu accesoriile sale este identică cu versiunea publicată de Veress, a treia în ordinea prezentată mai sus; la fel stema Transilvaniei, tipul de turn din versiunea Veress fiind singurul corect, comparativ cu amprenta sigilară din 1598, pentru că în cea din 1595 segmentul respectiv nu este lizibil; coroana care timbrează întregul ansamblu este însă mult mai apropiată de reconstituirea publicată în colecția Siebmacher, la fel și trăsăturile capului de bivol.

Concluzia rezultată din această privire asupra detaliilor este că toate cele trei reconstituiri au fost nevoite să recurgă, acolo unde amprentele sigilare pe care le-au folosit drept model nu erau suficient de clare, fie la fantezie, fie la compararea cu simbolurile similare de pe sigiliile moldo-muntene, fie la surse de epocă în care este consemnată în detaliu descrierea acestui sigiliu. Cea mai semnificativă dintre diferențele semnalate este prezența corbului în vârful copacului susținut de cele două personaje, detaliu prezent în toate cele trei reconstituiri dar care nu se regăsește în amprentele originale cunoscute, nici în cea din 1595 și nici în cea din 1598. Este deci posibil ca autorii desenelor fie să se fi lăsat atrași de jocul de lumini și umbre determinat de denivelările materialului în care a fost imprimat sigiliul, fie să se fi inspirat din sigiliile muntene din epocă în care acvila valahică apare așezată în vârful copacului străjuit de cele două personaje domnești, varianta a stemei de stat care a intrat în uz sub Mihnea Turcitul, fie – cel mai probabil – au apelat la lucrarea lui J. J. Chiffletius, *Insignia gentilitia Equitum Ordinis Velleris Aurei*, tipărită la Antwerpen în 1632, în care, într-adevăr, autorul menționează prezența unei păsări negre în scena „novei plantatio”⁶. Această descriere, chiar dacă nu poate fi acuzată direct de inexactitate, nefiind cunoscute sursele pe care autorul le-a folosit, rămâne totuși relativ târzie comparativ cu perioada în care a fost utilizat sigiliul, putând fi deci susceptibilă de mici inadvertențe.

În afară de diferențele dintre ele, o a doua problemă pe care o ridică aspectul grafic al stemei în cauză se referă la diferențele dintre reprezentările pe care le conține și însemnele heraldice similare folosite în epocă în cele trei entități statale asupra cărora Sigismund Báthori își exprima astfel pretențiunea.

⁴ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, vol. V, București, 1932, p. XXX, cu explicații la p. 399; reluată de Aurelian Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în *Revista Arhivelor*, 2, an XI, 1968, p. 15.

⁵ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, București, 1976, nr. 99, p. 125. Cota corectă a documentului este: Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj, fond *Primăria municipiului Cluj*, Privilegiu, nr. 461, fasc. II, nr. 25.

⁶ Apud Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 132.

Stema Țării Românești ne apare la sfârșitul secolului al XVI-lea în trei variante: tipul heraldic (al cărui element principal este acvila cruciată), tipul iconografic (variante în mod obișnuit numită „nova plantatio”) și tipul combinat, la rândul său cu două variante: una în care pasărea cruciată este plasată în partea superioară a câmpului sigilar, într-un spațiu bine delimitat cu ajutorul unor arcuri de cerc; în cea de-a doua, acvila este așezată în vârful copacului străjuit de cele două personaje. Sigiliul lui Sigismund Báthori conține, în cantonul rezervat Țării Românești, prima variantă a tipului combinat, cu diferența că separarea între cele două câmpuri se face aici printr-o linie orizontală și nu cu ajutorul arcului de cerc. În variantele reconstituite ale acestui sigiliu avem însă de-a face cu o combinație între tipul heraldic și tipul combinat – versiune inedită pe care am putea-o pune pe seama unei informări mai puțin stricte asupra evoluției heraldice de la sud de Carpați, dar care poate fi la fel de bine un argument împotriva existenței reale a unui tip sigilar care să fi conținut și corbul cu inel alături de acvila cruciată. Un detaliu ce ar putea avea o anume semnificație este aspectul comun al celor două personaje care flanchează copacul. Desigur, ținuta lor vestimentară este similară celei de pe reprezentările sud-carpătice, dar lipsesc coroanele. În acest caz, dacă cele două personaje au fost interpretate ca reprezentări ale domnului și soției / fiului său, e posibil să se fi simțit nevoia reprezentării grafice a trecerii autorității acestora în mâinile principelui ardelean în urma înțelegerilor care au culminat cu tratatul din 20 mai 1595 și astfel să se fi renunțat la coroane ca la atributele suveranității.

O interpretare cu o conotație asemănătoare sugerează și belciugul trecut prin nările bivolului ce ține loc de simbol pentru Moldova. Considerată ca având aspect polonez⁷, reprezentarea în acest mod a bovideului pe sigiliul din 1595 este totuși cea mai veche cunoscută⁸. Și, din moment ce o astfel de reprezentare nu era una obișnuită, este mai greu să i se atribuie un model preexistent decât o semnificație creată *ad-hoc*, în vâltoarea evenimentelor care au condus la înlocuirea lui Aron Tiranul cu Ștefan Răzvan, pretendentul sprijinit militar de principele Transilvaniei.

Cea mai interesantă dintre stemele cumulate de sigiliul lui Sigismund Báthori este cea a Transilvaniei. Aceasta pe de o parte pentru că avem de-a face cu prima afirmare certă a ansamblului format din acvila ieșindă, soare, lună și cele șapte cetăți ca stemă oficială a Transilvaniei. Pe de altă parte, întrebarea cum s-a ajuns la respectiva formulă heraldică este încă de actualitate.

Ipotezele lansate în faza romantică a istoriografiei referitoare la stema Ardealului au rămas până astăzi la stadiul de ipoteze: instituirea blazonului la anul 1538 de către regele Ioan Zápolya⁹ nu a fost probată documentar până în prezent; folosirea de către comitate, în epoca voievodatului, a unui steag care se numea acvilă sau care avea ca reprezentare o acvilă¹⁰ este o supoziție determinată de interpretarea greșită a textelor documentelor, în care „aquila” are mai degrabă sensul general de steag, fără nici o legătură cu emblema care putea fi reprezentată pe el; prezența în armorialele germane din secolele XV-XVI a unui scut despicat având în cartierul prim argint, în cel secund albastru și acvila reprezentată cu o cromatică inversă, desemnat ca blazon al voievodului Transilvaniei¹¹, este evident consecința fanteziei, deoarece toate actele din epocă au fost sigilate de voievozi cu însemnele propriilor lor familii, neexistând deci o stemă care să poată fi asociată cu funcția pe care, temporar, o deținea.

O primă reprezentare a ansamblului care va sfârși prin a fi desemnat ca stemă a Transilvaniei o cunoaștem de pe o medalie datată 1580, pe al cărei avers se află portretul-bust al

⁷ *Ibidem*, p. 132.

⁸ În albumul heraldic ce însoțește lucrarea mai sus citată a lui D. Cernovodeanu cea mai veche reprezentare de acest tip datează din 1641-1645: este vorba de stema atribuită Moldovei în lucrarea *Orbis Poloni* de Simon Okolski (*ibidem*, p. 259, pl. XXVI/4).

⁹ Opinie exprimată de Jakab Elek și K. I. Eder, apud Iulian Marțian, *Contribuții la eraldica vechiului Ardeal*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. IV, 1926-1927, p. 441, nota 1.

¹⁰ I. Marțian, *op. cit.*, p. 442, opinie preluată și de Maria Dogaru, *Din heraldica României. Album*, București, 1994, p. 47.

¹¹ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 47, care îl citează pe W. Leonhardt cu *Das grosse Buch der Wappenkunst*, München, 1976, lucrare care ne-a fost inaccesibilă.

lui Christophor Báthori, la acea dată locuitorul la cârma Transilvaniei al fratelui său, Ștefan Báthori, devenit din 1576 rege al Poloniei. Pe revers, blazonul cu însemnele familiei Báthori (cei trei colți de lup în câmp roșu), flancat la dreapta de soare și la stânga de o semilună conturnată, este timbrat de o acvilă ieșind spre dreapta, în timp ce pe baza curbată a câmpului medaliei se înșiruie șapte coline având fiecare în vârf un turn crenelat (**fig. 6**)¹². Reprezentarea aparent atât de timpurie a liniilor paralele verticale ca semn convențional pentru culoarea roșie și textul din exergă (TRANSYLVANIAE * 1580 * PRINCEPS) au fost considerate argumente împotriva autenticității acestei piese¹³.

Această opinie poate fi însă foarte lesne contraargumentată, căci semnele convenționale au fost utilizate încă de la începutul secolului XVI și o probă extrem de prețioasă în dosarul nostru este stema Transilvaniei imaginată de Georg Reichsdorfer în celebra sa *Chorographia Transylvaniae*, publicată la Viena în 1550, în care scutul cu cele două spade plasate în curmeziș, cu garda în șef și încrucișate peste un trichetru cu extremitățile terminate în frunze de tei (în fapt stema Sibiului), timbrat de o coroană, este plasat într-un câmp hașurat cu linii paralele orizontale, semn convențional pentru culoarea albastră (**fig. 7**)¹⁴. Este posibil însă ca în ambele cazuri (tipăritura din 1550 și medalia din 1580) să avem de-a face cu un simplu ornament menit să scoată în evidență elementele constitutive ale blazoanelor, ornament prezent de altfel frecvent pe emisiunile monetare din epocă.

Cât privește titulatura de principe atribuită lui Christophor Báthori, care a avut în mod oficial doar calitatea de voievod, folosirea sa în epocă nu fusese încă reglementată cu strictețe. În mod oficial, principatul Transilvaniei s-a născut la 1571, prin renunțarea lui Ioan Sigismund Zápolya la titlul de rege ales al Ungariei, prevăzută în tratatul de la Speyer. În realitate însă, Transilvania constituia o entitate statală a cărei evoluție spre statutul de principat a durat aproape trei decenii, constituirea individualității sale lăsând loc contemporanilor pentru mai multe opțiuni în ceea ce privește nominalizarea conducătorului. Acordarea în 1580 a titlului princiar locuitorului lui Ștefan Báthori mai are, pe lângă oscilația inerentă într-o asemenea situație, și alte explicații: în calitatea sa de frate al unui rege, Christophor se putea pe drept cuvânt considera prinț, iar supușii săi, pe care îi governa deja de cinci ani, au putut fi tentați să-l gratuleze cu acest apelativ dacă medalia respectivă a fost emisă pentru marcarea celor 50 de ani pe care Christophor îi împlinea în acel an. În ultimă instanță, este total lipsită de logică introducerea târzie în circuit a unei medalii dedicate unei personalități secundare în istoria Transilvaniei, astfel că acuza de fals la adresa acestei emisiuni este cu totul neîndreptățită.

Considerând deci o piesă autentică medalia din 1580, întrebarea cum s-a ajuns la combinarea însemnelor heraldice conținute coboară în timp cu 15 ani, născând o altă întrebare: de ce în tot acest răstimp nu mai găsim nici o reprezentare de acest tip? Să fi fost respectivul ansamblu gândit exclusiv în legătură cu familia Báthori? câtă vreme toate elementele sale „gravitează” oarecum în jurul blazonului familiei. Pe de altă parte, reprezentarea stemei proprii în abis față de stema statului era o practică obișnuită, care va fi întâlnită pe tot parcursul existenței Principatului autonom. Poate că prima ipoteză este mai aproape de adevăr, în contextul emiterii medaliei de la 1580. Ne gândim la următorul scenariu: motivația emisiunii – frumoasa aniversare a lui Christophor Báthori – va fi făcut simțită nevoia unei exprimări plastice cât mai sugestive. Astfel, blazonul familiei a fost timbrat cu un vultur – simbol al vitejiei și măreției acestei familii care avea un reprezentant pe tronul Poloniei, imagine care putea însă foarte bine să fi fost

¹² Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermannstadt, 1901, planșa 62, nr. 15, reluată și de D. Cernovodeanu, *op. cit.*, planșa XLIV, nr. 3. În acest an un exemplar al medaliei a făcut obiectul a două expoziții organizate de Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca: „Orașul comoară”. *Clujul în secolele XVI-XVII* (pentru descrierea piesei vezi catalogul expoziției, p. 17) și *Principele Ștefan Bocskai și epoca sa* (vezi catalogul expoziției, p. 20, unde este publicată o reproducere).

¹³ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 134, care îl citează pe I. N. Mănescu cu *Zur Geschichte des Landeswappens von Siebenbürgen in XVI-ten Jahrhundert*, în *Genealogica et Heraldica*, Wien, 1972, p. 535, lucrare care ne-a fost inaccesibilă. Modul de prezentare a medaliei în cataloagele expozițiilor organizate la Cluj-Napoca exclude eventualitatea falsificării.

¹⁴ Vezi imaginea la D. Cernovodeanu, *op. cit.*, planșa XLIV, nr. 1.

inspirată din heraldica poloneză: acvila, chiar dacă este în poziția ieșindă și nu întreagă, are detalii de redare similare cu reprezentarea care apare, în același an, pe o monedă emisă de Ștefan Báthori (fig. 8). De altfel, într-o versiune cvasi-identică cu aceasta din urmă, imaginea vulturului polonez cu aripile desfăcute, ciocul deschis și limba ieșindă, având pe piept stema Báthoreștilor, va reapărea pe emisiunile monetare ale lui Gabriel Báthori (fig. 9). Suntem astfel tentați să căutăm o primă sursă de inspirație a viitoarei steme transilvănene în heraldica poloneză. Continuând interpretarea medaliei din 1580, presupunem că entitatea statală față de care Christophor Báthori îndeplina calitatea de principe a fost reprezentată sub forma celor șapte cetăți, așezate pe coline pentru a fi mai impozante, pornindu-se fie de la denumirea germană a Transilvaniei – *Siebenbürgen* –, fie de la versiunea latină a acestei denumiri – *Septem Castra* –, oarecum neutră dacă baterea medaliei nu a fost cumva o inițiativă a sașilor, inițiativă care ar motiva astfel opțiunea pentru această denumire, oricum mai ușor de exprimat plastic decât cea uzitată de maghiari – *Transsylvania / Erdély*. Un indiciu că simbolistica celor șapte cetăți s-a născut în mediul saxon, mai precis sibian, și că însăși medalia a putut avea o asemenea sorginte găsim tot în timpul domniei principelui Gabriel Báthori, unele dintre monedele sale bătute la Sibiu având pe revers însemnele acestui oraș (cele două săbii încrucișate) înconjurată de șapte cetăți (fig. 10). Este adevărat că nu cunoaștem monetăria unde a fost bătută medalia de la 1580, dar cele mai multe emisiuni ale Transilvaniei în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea au ieșit din monetăria sibiană. În sfârșit, soarele și luna, mobile printre cele mai frecvent uzitate în heraldică, ar putea avea pe medalia din 1580 doar un rol decorativ, fiind menite să umple spațiul rămas gol și să facă oarecum legătura între partea superioară a câmpului, dominată de blazonul Báthoreștilor, și cea inferioară, suprasaturată prin modul în care au fost reprezentate cetățile.

Gravată în plumb, poate într-un număr restrâns de exemplare, medalia nu va fi putut „face epocă” imediat în heraldica transilvăniană, mai ales că omagia o personalitate care nu s-a impus în mod agresiv memoriei contemporanilor, nici nu s-a aflat în mijlocul unor evenimente cruciale și, mai mult, s-a și stins din viață în 27 mai 1581, la scurtă vreme după punerea în circulație a medaliei. Totuși, de ce s-a optat pentru o asemenea compoziție când abia în urmă cu un an, în 1579, în aceeași monetărie sibiană era emis un denar pe al cărui avers apare stema Báthoreștilor așezată în șef față de alte patru cartiere: cele superioare cuprinzând fasciile și crucea dublă (stema Ungariei), iar cele inferioare capetele de panteră încoronate (simbolul Dalmației) și leul Boemiei, adică vechea stemă a regatului maghiar și, chiar mai mult, pe revers imaginea Fecioarei cu Pruncul și deviza „*Patrona Hungariae*”¹⁵ (fig. 11)? Să fi fost oare medalia din 1580 o inițiativă a unor cercuri politice care doreau o individualizare cât mai evidentă a Transilvaniei, atât față de trecutul în care fusese parte a Coroanei Sfântului Ștefan cât și față de Polonia cu care se afla momentan în „uniune dinastică”? Sau a fost o creație legată mai degrabă de destinul familiei Báthori, fără pretenția de a implica altfel decât alegoric și entitatea geo-politică asupra căreia Christophor Báthori își exercita autoritatea?

Această dilemă este întreținută nu numai de dezinteresul manifestat până la 1595 față de construcția heraldică reprezentată pe medalia din 1580, ci mai ales de alte câteva aspecte, extrem de importante. Mai întâi, respectiva simbolistică nu a devenit oficială, în sensul că nu a fost transformată în sigiliu de stat, documentele emise în cancelaria Transilvaniei continuând să fie autentificate cu sigilii conținând doar însemnele familiei Báthori. Apoi, nici după apariția sigiliului cu care a fost autentificat actul din 31 mai 1595 aici în cauză respectiva construcție heraldică nu a intrat în toate drepturile unei steme de stat, nefiind reprezentată pe monede. Este adevărat că în 1596, deci la relativ scurtă vreme după punerea în circulație a sigiliului discutat aici, Levinus Hulsius publica la Nürnberg o *Chronologia* pe a cărei foaie de titlu erau reprezentate armeriile a 34 de țări (despre care se vorbește în text) înconjurând acvila bicefală a Imperiului Habsburgic¹⁶, între care se află și stema Transilvaniei: un scut tăiat având în primul cartier acvila ieșindă, iar în cel de-al doilea șapte coline fiecare cu câte un turn în vârf, așezate pe două rânduri, 4 în spate și 3

¹⁵ A. Resch, *op. cit.*, pl. 5, nr. 17.

¹⁶ Apud D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 130.

în față (**fig. 12**) – o compoziție heraldică deja destul de familiară din moment ce a fost la dispoziția autorului, bine informat de altfel, deoarece în aceeași lucrare el prezintă o a doua stemă a Transilvaniei, pe care o numește „Weyda” (termen sugestiv, care trimite fără dubii la familia domnitoare) și care este de fapt scutul cu cei trei colți de lup al familiei Báthori. Această dualitate i-a făcut pe cercetători să considere că stema de pe foaia de titlu reprezenta armele provinciei imperiale a Transilvaniei, iar cea de-a doua identifica Principatul autonom¹⁷. Această ipoteză ar presupune și că prima dintre ele ar fi fost creată în afara Transilvaniei, ceea ce deocamdată nu poate fi dovedit, dimpotrivă, singurul argument în favoarea utilizării ei este unul intern, transilvănean, anume medalia din 1580. O contradicție și mai mare este dualitatea politică atribuită Transilvaniei într-un moment în care în mod oficial ea gravita în jurul coroanei habsburgice, primind chiar un însemn heraldic distinct: pajura bicefală purtând pe piept blazonul familiei Báthori, însemn conferit la 28 ianuarie 1595, prin diploma de ridicare a lui Sigismund Báthori la rangul de principe al Imperiului¹⁸. Nu exista deci nici un motiv pentru a funcționa o stemă de pretențiune la adresa Transilvaniei și o alta care să-i pună în evidență existența în afara sferei politice habsburgice, deoarece exista o singură Transilvanie, afiliată Casei de Habsburg, cu o stemă recunoscută oficial și folosită ca atare.

Dacă luăm în calcul posibilitatea ca Hulsius să fi cunoscut compoziția sigiliului principelui Sigismund Báthori cel alcătuit în preajma datei de 31 mai 1595 și să se fi inspirat din acesta în alcătuirea stemei pe care a publicat-o la 1596, atunci motivația pentru utilizarea acestei steme trebuie căutată exclusiv în Transilvania. Revin astfel întrebările pe care le-a născut și medalia din 1580: avem de-a face cu o stemă cât de cât consacrată, cel puțin în mod tacit recunoscută ca simbol al unei noi entități geo-politice apărute pe harta Europei? sau s-a recurs la o mai veche simbolică asociată familiei Báthori, sub imperiul necesității de a ilustra individualitatea fiecăreia dintre cele trei state asupra cărora Sigismund Báthori își aroga pretențiile suverane? preexistența stemelor Moldovei și Țării Românești impunând reprezentarea în mod similar și a Transilvaniei, în acest context scutul Báthoreștilor devenind unul suprastatal. Răspunsurile istoricilor nu sunt concludente: îndeobște se consideră, rezumând la esență, că stema Transilvaniei s-a născut în afara granițelor sale, ca urmare a pretențiilor anexioniste ale Habsburgilor, și a fost adoptată la Curtea de la Alba Iulia sub presiunea evenimentelor din mai 1595 (perfectarea tratatelor de subordonare a Țării Românești și a Moldovei), a căror consecință directă este noul sigiliu care, pentru a pune cât mai bine în evidență herbul principelui, trebuia să conțină neapărat însemne distincte pentru singurul stat pe care îl avusese până atunci în stăpânire¹⁹.

Cu amendamentul că nu există nici un indiciu care să ne conducă în afara Transilvaniei pentru descoperirea antecedentelor stemei, această aserțiune ar fi corectă dacă noul sigiliu ar fi consecința celor două tratate și nu reflectarea mult mai timpurie a ideologiei politice vehiculate la Curtea de la Alba Iulia. Pentru că folosirea acestui sigiliu este documentată anterior semnării tratatului cu Moldova (3 iunie 1595) și foarte probabil actul din 31 mai aici în discuție nu a fost primul pe care a fost aplicat acest sigiliu²⁰. Deci, alcătuirea lui nu s-a făcut în pripă, ci a fost rodul unei minuțioase pregătiri, iar alegerea simbolurilor nu a fost întâmplătoare, chiar dacă variantele avute la dispoziție nu erau prea numeroase. Necunoscând sursa de inspirație a autorului moral al sigiliului, nu putem ști cum și când s-a trecut de la acvila poloneză ce timbra scutul Báthoreștilor pe medalia din 1580, aureolând astfel meritele acestei familii, la mult mai protectiva acvilă ce lua sub ocrotirea aripilor sale cele șapte cetăți – simbolul individualizant al Transilvaniei. Incontestabil însă rezultatul a fost unul de efect, forța statului transilvănean fiind pusă astfel în

¹⁷ I. N. Mănescu, *op. cit.*, p. 535, opinie preluată și de D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 130-131.

¹⁸ Vezi textul și reproducerea blazonului la Andrei Veress, *op. cit.*, vol. IV, București, 1932, p. 185-188.

¹⁹ Vezi Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 48; D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 131.

²⁰ Deși tratativele de încheiere a tratatului cu Țara Românească vor debuta abia în 12 mai (*Istoria românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, București, 2001, p. 602), constatăm că la 8 mai 1595 Sigismund Báthori folosea deja titlul de principe al celor trei state (Andrei Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 216-217; din păcate, editorul nu face nici o mențiune cu privire la sigiliul care a însoțit documentul publicat).

mod convingător în relief, chiar dacă anumite detalii în redarea stemelor Moldovei și Țării Românești au ținut să o scoată și mai mult în evidență.

Menționam mai sus posibila relație între însemnul heraldic al Poloniei și acvila de pe stema Transilvaniei, mediată de familia Báthori. Menționam, de asemenea, și opinia conform căreia stema ardeleană ar fi fost alcătuită în ambientul aulic habsburgic, în acest caz aripile care se întind protegitor asupra celor șapte cetăți fiind ale pajurei imperiale, nu întotdeauna reprezentată bicefal. Am văzut însă că formula heraldică ce va fi consacrată ca stemă a Principatului este documentată mai întâi în interiorul Transilvaniei, prin medalia din 1580 și sigiliul lui Sigismund Báthori, alcătuit în primăvara anului 1595, folosit și de succesorii săi Maria Cristierna și Andrei Báthori.

Această precedență internă a stemei nu exclude cele două direcții de influență: Polonia și Imperiul Habsburgic. Dar care dintre ele a fost hotărâtoare?

Numismatica este, deocamdată, singura cale ce poate oferi anumite indicii. Găsim, deci, pe unele monede emise de Ferdinand I în 1552, bătute la Sibiu, o reprezentare simplă a pajurei imperiale, fără coroană, cu capul întors spre dreapta, ciocul deschis și limba ieșindă, aripile desfăcute, fără coadă însă, ținând pe piept un scut împărțit în două cartiere: în stânga fasciile Ungariei, în dreapta cele austriece (**fig. 13**)²¹. Se remarcă deci anumite trăsături comune cu imaginea de pe medalia de la 1580.

Tot o acvilă întreagă, cu aceleași caracteristici, având în plus și coada, apare în al doilea câmp al scutului reprezentat pe ducatul emis în 1556 de Ioan Sigismund Zápolya și mama sa, Isabella de Polonia, monedă bătută la Baia Mare²². La 1557 aceeași acvilă va fi încoronată (**fig. 14**)²³, pentru ca anul următor pe ducatul bătut la Cluj să se renunțe din nou la coroană²⁴, această din urmă înfățișare impunându-se și pe restul monedelor emise până la sfârșitul domniei lui Ioan Sigismund, unele dintre ele bătute la Sibiu²⁵. Constatăm astfel că meșterii sibieni au avut ocazia să reprezinte, sub aproape aceeași formă, și acvila polonă și pe cea austriacă.

În ambele cazuri, un simbol heraldic, să-i spunem colateral, venea să se asocieze cu armoariile Ungariei, care înglobaseră până atunci și Transilvania. Monedele puse în circulație în perioada 1562-1571 i-au familiarizat pe ardeleni cu imaginea vulturului cu aripile desfăcute, fără să ridice problema culorii penajului său: alb în cazul celui polonez și negru al celui habsburgic, astfel ca în 1595 și ulterior această diferență să nu fie sesizată, sau alegerea culorii negre este tocmai detaliul care probează că s-a optat pentru direcția de influență austriacă? Teoretic, pare puțin probabil, pentru că prezența polonă, prin regina Isabella inițial, continuată de fiul său Ioan Sigismund și reluată sub Ștefan Báthori, a fost de mult mai lungă durată decât cea habsburgică. Nu trebuie minimalizat însă nici faptul că sigiliul cu stema în cauză a fost alcătuit după ce Sigismund Báthori obținuse titlul de principe al Imperiului și imaginea vulturului să fi fost astfel inspirată mai degrabă dinspre zona spre care se îndreptau în acel an energiile politice transilvănene și mai puțin de faima propriei familii, care dăduse Poloniei un mare rege. Aceasta desigur dacă formula heraldică nu era menită să combine deja obținutul titlu imperial cu pretenția exprimată la Curtea ardeleană, tot în primăvara anului 1595, ca Sigismund Báthori să preia și tronul Poloniei și să devină astfel „scutul și ocrotirea întregii creștinătăți”²⁶. Astfel, vulturul de foarte probabilă sorginte poloneză de pe medalia din 1580 a fost așezat alături de pajura bicefală a Imperiului pe al cărei piept atârna blazonul familiei, „creștinătatea” pe care Sigismund Báthori țintea să o protejeze limitându-se deocamdată la Țara Românească și Moldova, pentru a nu stârni și mai multe animozități.

²¹ A. Resch, *op. cit.*, pl. 1, secțiunea II, nr. 3, 4, 8, 11, 12, pl. 2, nr. 14.

²² *Ibidem*, pl. 2, secțiunea III, nr. 2.

²³ *Ibidem*, pl. 2, secțiunea III, nr. 26.

²⁴ *Ibidem*, pl. 2, secțiunea III, nr. 50.

²⁵ *Ibidem*, pl. 2, secțiunea III, nr. 64, pl. III, nr. 1, 12, 29, 41, 66, pl. IV, nr. 74, 80, 89.

²⁶ Apud Marius Diaconescu, *Gândirea politică a lui Ștefan Jásika, cancelarul principelui Sigismund Báthory (Paternitatea unei idei politice: unirea Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova)*, în *Acta Transylvanica*, vol. I, 2004, p. 30-31.

Acest plan magnific de extindere a influenței Transilvaniei, prin transformarea sa într-un pol de putere care să limiteze pretențiile anexioniste atât ale Habsburgilor, cât și pe cele ale otomanilor pare să fi fost opera cancelarului ardelean Ștefan Jósika, „principele fără titlu”, cum pe bună dreptate a fost perceput de contemporani și cum cu demnitate și-a spus el însuși chiar și în timpul anchetei care urma să-i aducă sentința capitală²⁷.

Pare firesc ca alcătuitoarelor unui astfel de proiect politic să-i aparțină și ideea materializării sale prin intermediul artei heraldice și, astfel, sigiliul din 1595 să fie tot opera micului nobil de origine română ajuns, *de facto*, pe cea mai înaltă treaptă a conducerii Principatului. Oricum, ceea ce se poate conchide, cu destul de multă siguranță, este faptul că, de sorginte pur ardeleană, chiar dacă a făcut apel la tradiția heraldică a statelor învecinate, stema Transilvaniei ne apare la 1595 definitiv conturată. De asemenea, atribuirea de semnificații elementelor sale componente abia la 24 mai 1659, când Dieta a descompus stema asociind-o principiului celor trei „națiuni” care participau la conducerea Transilvaniei, este un indiciu că, în momentul creării sale, această compoziție a avut o strânsă legătură cu familia domnitoare, identificarea ei cu statul transilvănean fiind foarte probabil consecința unei publicități bine întreținute de promotorii proiectului „dacic” vehiculat în mediul aulic intracarpatic. Însuși sigiliul creat la 1595 este, în felul său, reflectarea acestui proiect și, în diversele forme pe care le va îmbrăca până la sfârșitul domniei lui Andrei Báthori²⁸, el va continua să întrețină mirajul unirii, proiectată deocamdată doar în formula tratelor suzerano-vasalice. Și, în ciuda modului atât de diferit de ilustrare, acest sigiliu s-a aflat cu siguranță la originea unui alt mesaj simbolic, cel transmis, în vara anului 1600, prin sigiliul atât de celebru astăzi al lui Mihai Viteazul.

ANA DUMITRAN

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF TRANSYLVANIA'S COAT OF ARMS. THE SEAL OF 31 MAY 1595

SUMMARY

Prince Sigismund Báthori's seal on a document from 31 May 1595 is the oldest example found up to date of a combination of Transylvania's, Vallachia's and Moldovia's coats of arms. This seal is also the first example of the eagle, the sun, the moon and the seven fortresses placed together on Transylvania's official coat of arms.

The origins of this coat of arms are to be found on the backside of a medal from 1580 made for the prince Christophor Báthori. The picture of an eagle was added, on the medal, to the coat of arms of the Báthori family, probably because one member of the family, Stephen, was also the king of Poland. The representation resembles closely the backside of a coin made in the same year on Stephen's orders. One can conclude that one source of inspiration for Transylvania's coat of arms might have been Polish heraldry. The seven fortresses illustrate the German denomination of Transylvania (Siebenbürgen). It is very likely that the medal itself was made at Sibiu and commissioned by the German community. The sun and the moon, both frequently used in heraldry, might have been chosen as decorative devices, in order to balance the general picture and avoid the impression of the lower section being over-decorated.

According to previous historiographic contributions, Transylvania's coat of arms was chosen outside the principality's own borders, as a result of the House of Habsburg's political interests in the region. The coat of arms, so the argument goes, was only adopted at Alba Iulia under the pressure of the events of May 1595, when all the details were settled for the treaties which stipulated Vallachia's and Moldovia's subordination to the prince of Transylvania. Nevertheless, this argument cannot be accepted as such now, when we know that the first representation of Transylvania's coat of arms was made inside the

²⁷ *Ibidem*, *passim* și îndeosebi p. 27-29.

²⁸ Au mai fost puse în circuitul științific patru versiuni ale sigiliului, două utilizate de Maria Criștierna și două de Andrei Báthori; vezi J. Siebmacher's *grosses und allgemeines Wappenbuch*, M. Popescu, *op. cit.*, p. 330, A. Veress, *op. cit.*, vol. V, p. XXX (fig. 15-18).

principality itself (the medal from 1580) and that the seal from 1595 does not come as a consequence of the two treaties, signed on 20 May and 3 June, respectively, but rather reflects the early ideology in favour with the Court of Alba Iulia, an ideology of which the two treaties are a consequence. It remains, nevertheless, true that Transylvania's coat of arms was made with the help of the heraldic traditions of neighbouring countries, such as Poland and the Habsburgic Empire. A significant influence came from the coins issued under John Sigismund's authority and under that of his mother, queen Isabella, by Stephen Báthori, in his capacity as king of Poland, and by Ferdinand I. The opinion I support here is that the most important factor in the choice of a coat of arms for Transylvania was the relationship between Poland and the Báthori family, although the other influences cannot be neglected.

Fig. 1. Sigiliul lui Sigismund Báthori, 31 mai 1595.

Fig. 2. Sigiliul lui Sigismund Báthori, 1595, apud J. Siebmacher's *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, planșa e004.

Fig. 3. Sigiliul lui Sigismund Báthori, 1592, apud Albert Arz von Straussenburg, *Beiträge zur siebenbürgischen Wappenkunde*, p. 14.

Fig. 4. Sigiliul lui Sigismund Báthori, 1592, apud Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, p. XXX.

Fig. 5. Sigiliul lui Sigismund Báthori, 3 septembrie 1598²⁹.

Fig. 6. Medalie dedicată lui Christophor Báthori, 1580, apud Adolpf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, planșa 62, nr. 15.

Fig. 7. Stema Transilvaniei în versiunea lui Georg Reichstorffer, 1550; apud Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, planșa XLIV, nr. 1.

Fig. 8. Monedă emisă de regele Poloniei, Ștefan Báthori, la 1580; revers.

Fig. 9. Monedă emisă de principele Transilvaniei, Gabriel Báthori, la 1610; apud Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, planșa 19, nr. 71.

²⁹ Întreaga recunoștință D-lui Dr. Ioan Drăgan, directorul Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale, pentru prețiosul sprijin acordat la identificarea documentului și obținerea ilustrației.

Fig. 10. Monedă emisă de principele Transilvaniei, Gabriel Báthori, la 1610; revers, apud Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, planșa 20, nr. 151.

Fig. 11. Monedă emisă de voievodul Transilvaniei, Christophor Báthori, la 1610; avers, apud Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, planșa 5, nr. 17.

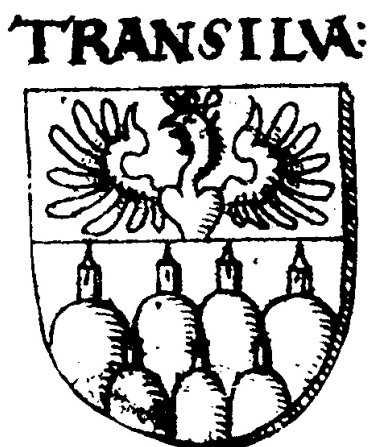

Fig. 12. Stema Transilvaniei în versiunea lui Levinus Hulsius, 1596; apud Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, planșa XLIV, nr. 2.

Fig. 13. Monedă emisă de Ferdinand I, 1552, apud Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, pl. 2, nr. 14.

Fig. 14. Monedă emisă de Ioan Sigismund și regina Isabella, 1557; avers?, apud Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, pl. 2, secțiunea III, nr. 26.

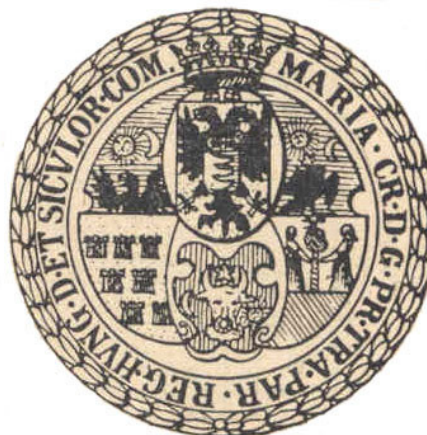

Fig. 15. Sigiliul Mariei Christierna, 1598, apud J. Siebmacher's *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, planșa e004.

